

SZÉNÁSI ZOLTÁN

SZERZŐ-FUNKCIÓ: FRISSÍTVE

Mekis D. János: *Vers és kontextus. A modern magyar irodalom mint irodalomtörténeti probléma; Auctor ante portas. Személyes irodalom, epikai hagyomány*

Egy a kettőben – az ismert reklámszlogen (kissé suta) kifordításával jellemezhetnénk talán legtalálóbban Mekis D. János 2014-ben a Pro Pannonia Alapítvány kiadásában megjelent *Vers és kontextus*, valamint a következő évben az *Iskolakultúra* sorozatában publikált *Auctor ante portas* című köteteit. Szerintem még akkor is így van ez, ha a könyvek alcímeinek tematikus és műnemi megjelölései pontosan elkülönítik saját tárgyukat mind a tudományterület egészen belül, mind pedig egymáshoz képest is. Míg az első kötet alcíme a modern magyar lírát irodalomtörténeti problémaként tételező újraolvasást ígér, addig a 2015-ben kiadott könyv az irodalmi személyességnek az epikai hagyomány összefüggésében való vizsgálatával kecsegtet. Utóbbi esetében a címlap olvasása után már az is sejthető, hogy Mekis részben legalább olyan témát vesz újra fel, mely a 2002-es *Az önéletrajz mintázatai* című kötetének is központi kérdése volt. Mégis összekapcsolja a két (sőt tulajdonképpen mindhárom) kötetet az azonos értelmezői alaptörekvés, mely a gyakran egyfajta módszertani redukcióhoz vezető múimmanens interpretációk helyett a művek nyelven kívüli kontextusának problematikájára nyitott, a szöveg „igényéhez” igazított interpretációs metodikát igyekszik működtetni valamennyi tanulmányban.

Közel sem kockázatmentes ez az értelmezői törekvés, mivel – elvben – magában rejtheti a posztstrukturalizmus és a posztmodern hermeneutika előtti pozitivistá szemlélethez való visszalépés veszélyét. Mindkét kötetet az alcímben jelölt tematikát felvezető alapos elméleti tanulmány nyit, melyből nyilvánvalóvá válik: Mekis problémaérzékenysége és teoretikus felkészültsége garanciát jelent arra, hogy a klasszikus és késő modern irodalom lírai és epikus korpuszainak újraolvasása nem a vissza-, hanem a továbblépés lehetőségét nyújtja az önmagát kultúratudományként újradefiniáló irodalomtudomány diszkurzív terében. A *Vers és kontextus* kötetcímmel azonos nyitótanulmány pontosan érzékeli a közelmúlt és a jelen magyar és nemzetközi irodalomtudományos interpretációs irányait, s ezek összefüggésében határozza meg saját értelmezői pozícióját. Mekis D. János ahhoz az irodalomtudósi generációhoz tartozik, amelynek indulásakor, a kilencvenes évek elején adva volt az a teoretikus közeg, melyben saját irodalomértői praxisát professzionálissá csiszolhatta: Foucault, a Paul de Man-i retorika, a derridai dekonstrukció és a gadameri hermeneutika, s mind mögött Heidegger filozófiája. Ezek, illetve az ezeket megelőző strukturalizmus teoretikus következménye volt azonban a magyar irodalomtudományos diskurzusban az a fajta „szövegközpontúság”, mely a műinterpretáció során eleve zárójelbe tette annak történeti kontextusait. Mekis célja viszont éppen egy

Pro Pannonia Alapítvány
Pécs, 2014
208 oldal, 2500 Ft

olyan értelmezésmód kialakítása, mely által visszanyerhetővé válik a szövegek „elsődleges kontextusa”. Lényegében ez ragadható meg már Mekis 2002-es könyvében is, amikor az önéletrajzság elméleti kérdései kapcsán a referencialitás problematikájának az újraértelmezésére vállalkozik, de ugyanez a törekvés rejlik a 2015-ös kötet elméleti alapvetésében, a barthes-i „szerző halála” nevezetes szentenciájától elrugaszkodva a foucault-i „szerző-funkció” továbbgondolása során. A „kontextus” koncepcióját Mekis D. János az amerikai New Historicism nyomán igyekszik elméletileg leírni, hangsúlyozza az irodalmi szöveg társadalmi beágyazottságát, a történelmi tényektől nem független létmódját, miközben igyekszik elkerülni azt a csapdahelyzetet is, hogy a posztmodern kánon szempontrendszerét vetítse vissza a modernség történeti folyamataira. Éppen ezért lényeges, hogy az interpretációk mögött milyen modernség-felfogás húzódik meg. Paul de Mant követve a „modern”-t „folyamatosan újraszerveződő, ily módon esztétikailag stabilizálhatatlan irodalom jelölője”-ként (VK 11.) tételezi, majd később Frank Kermodé-ra hivatkozva a „modernség”-et „olyan, összetett és heterogén művészeti és irodalmi folyamatok gyűjtőneve”-ként határozza meg, „amelyek részben egymással párhuzamosan léteznek”. (VK 27.) Ez a heterogenitás hívja elő az értelmezés metodikai sokféleségét, mely révén a modernség összetett irodalomtörténeti folyamatai között (legalább pillanatnyi időre stabilizálva a stabilizálhatatlant) az értelmező igyekszik rendet teremteni.

Az *Auctor ante portas* szintén a kötettel azonos című nyitótanulmánnyal indít, s ez esetben már a címadás is elgondolkodtató. Világosnak tűnik a tanulmányok írójának szándéka: a szerzőfogalom újraértelmezésével az utóbbi két évtized hazai irodalomtudományi diskurzusában háttérbe szorult irodalmi személyesség témáját vizsgálja meg újra, annak reményében, hogy a feltett kérdésekre adható válaszok a magyar irodalmi modernség egészre nézve új felismerésekkel szolgálhatnak. Miközben Mekis regisztrálja annak tényét, hogy „a szerző halott” barthes-i gondolatának irodalomtudományos applikációit elsősorban politikai-ideológiai törekvések motiválták, felteszi a kérdést: „Milyen érvek sorakoztathatók fel a szerző mellett?” (AAP 10.), illetve, hogy „Visszahozható-e az empirikus szerző kategóriája az irodalomértelmezésbe?” (AAP 13.) A válaszadás során igen változatos érvelésmódot és műveltséganyagot megmozgatva válaszol fel annak lehetőségeit, hogy milyen összefüggés tételezhető a szerző és az általa alkotott fiktív mű között, valamint hogy az empirikus szerző medializációjának és reprezentációjának, az alkotói identitás színrevitelének mikéntje hogyan határozhatja meg a mű olvasatát. Külön érdekes részlet a bevezető tanulmányban a „Ki a szerző?” önmagában is regényes shakespeare-i kérdésének tárgyalása, de az irodalomtudományos szakágak hierarchiája szempontjából figyelemre méltó gesztus a textológia speciális problémakörének bevonása az értekezésbe, s ezzel szoros összefüggésben a filológia feladatkörének újradefiniálása, a szöveggondozás mellett jelentésgondozói szerepének hangsúlyozása is.

A bevezető tanulmányok áttekintése is megerősíti tehát: a két kötet tanulmányai eltérő elméleti keretbe helyeződnek, mégis éppen az alapvető értelmezői hozzáállás, mely a teoretikus dogmatizmusba zárkózás helyett az interpretációs lehetőségek sokféleségét kívánja felmutatni, mindenképpen összekapcsolja a két kötetet. A kohéziót növeli a kulcsszavak ismétlődése (szerző, életrajz, kontextus, kultusz, kánon stb.),

Iskolakultúra
Veszprém, 2015
154 oldal, 2500 Ft

a témáisméltések (például az első világháború alatti irodalommal mindkét kötetben egy-egy írás foglalkozik), vagy éppen a hiány és hiánypótlás dialektikája, ha azt nézzük, hogy a *Vers és kontextus* kötetben – bár olvashatunk tanulmány Nemes Nagy Ágnesről költészetéről – a nőirodalom problematikája hiányzik a tematikus repertoárból, szerepel viszont az *Auctor ante portas*-ban (*A modernség alternatívái: Magyar nőirodalom a 20. század első felében*). A két, egy év különbséggel publikált könyv egybeszerkesztve, úgy vélem, kiadott volna egy, a magyar irodalmi modernség lírai és epikai hagyományát a saját változatos szempontrendszerre szerint áttekintő testes kötetet.

A két könyv tanulmányai jellemzően a magyar irodalmi modernség kanonikus szövegeire irányulnak, ez alól talán csak a két kortárs határon túli szerző, Domonkos István és Cselényi László művei tekinthetők kivételnek. Különösen is az utóbbi, akivel kapcsolatban nemcsak a regionális kultúra sajátos összefüggéseinek ismertetésére kell kitérnie a szerzőnek, hanem a neoavantgárd közegben induló szerző „korszerűségének” kérdésére is választ kell adnia. Domonkoson és Cselényin kívül Ady, Babits, Kosztolányi, Nemes Nagy Ágnes, Szerb Antal, az *Egy ember életét* író Kassák, Márai és Somlyó György a két Mekis-kötet nevesíthető főhősei. Ebből a listából is látható, hogy a tanulmányok írója nem a kánon radikális revízióját tűzte ki célul. Habár a 20. század első felének magyar női irodalmát mint a „modernség alternatíváját” tárgyalva előkerülhetnek kevésbé ismert nevek, maga a témafelvetés mégis a kurrens feminista irodalomkritika kérdésirányaival harmonizál. Annál érdekesebb, hogy a háborús költészet kapcsán a *Vers és kontextus* kötetben Ady mellé Mekis Gyóni Gézát állítja, ami a korabeli irodalmi, de talán még inkább politikai kontextus, s a Rákosi Jenő által gerjesztett (a tanulmányban éppen csak érintett) sajtóvita tükrében mindenképpen indokolt. Az viszont már elgondolkodtató, hogy a tanulmányíró által is „tehetséges alkalmi költőként” aposztrofált Gyónit nem eleve indokolatlanul emeli-e meg ez a párosítás s a rá irányuló értelmezői figyelem. Más szóval: nem érdekesebb-e Gyóni költészetének esztétikai mérlegelésénél magának a háborús propagandagépezetnek a működése, s annak irodalmi összefüggései. Ahogy a 2015-ös kötetben Mekis is megfogalmazza: „A kincstári hazafias költészet jellegzetesen a hagyomány parazita újrafelhasználásában érdekelt, a közhely reflektálatlan művészetét adja, s ily módon mára jobbra kihullott a kulturális emlékezetből.” (AAP 46.) Lényeges továbbá az *Auctor ante portas* kötet önéletrajzi műveket elemző dolgozatainak a két világháború közötti műfaji kánonra vonatkozó következtetése, mely az önéletrajzi műfajok korszakon belüli katalizáló szerepét s máig érvényesülő hatását hangsúlyozza: „[A]z önéletrajz a kortársak egy jelentékeny számú csoportjának szemében nemcsak megújuló, de a regényformát is megújító műformaként tűnt fel” – olvashatjuk például a két háború közti autobiográfia kérdéséről írt tanulmány zárlatában. (AAP 123.)

De hogyan is valósul meg a *Vers és kontextus* bevezetőjében ígért „módszertani pluralizmus”? A fent hivatkozott háborús költészetet vizsgáló tanulmány mellett kifejezetten Ady költészetével a 2014-es kötetben két dolgozat is foglalkozik, eltérő, de mindenképpen érvényes nézőpontokból. Az egyik a *Kocsi-út az éjszakában* című vers szövegközeli olvasatával tárja fel a vers intertextuális és életművön belüli kapcsolódásait, s bontja ki a tanulmány címében jelölt hiányszimbolika jelentését. Szintén adekvát megközelítésmódja az Ady-korpusznak a kultusz kutatás és a hatástörténet összefüggésében a szerző kanonikus pozícióját is érintő vizsgálat, annak tudatában, hogy „a kultusz oly módon »épül rá« a szerzői életrajzra, hogy az így megképződő viszony az irodalmi szövegek értelmét is befolyásolja; helye van a közösségi emlékezetben, és erről aligha választható le, immanensnek tekintve »a« szöveg.” (VK 77–78.) Igen invenciózus értelmezés tárgyalja Babits Mihály *Esti kérdés*-ét, mely hangzás és jelentés viszonyát a korabeli előadóművészi gyakorlat és a költő saját hangja (a versnek fennmaradt a Babits által előadott hangfelvétele) összefüggéseiben vizsgálja. Kosztolányi költői életművével, azon belül legrészletesebben a *Hajnali*

részséggel foglalkozó *Halál-motivika és életmegértés* című tanulmány a címben jelölt kulcsfogalmakon túl a Kosztolányi-recepcióban már többször tárgyalt emlékezet, felejtés, életöröm és szolidaritás jelentéseinek újraértelmezésére tesz kísérletet. A Nemes Nagy Ágnes lírájával foglalkozó dolgozat címadása (*Tárgy-, test- és térképzetek*) szintén előre jelzi az 1945 utáni magyar líra fontos életművének alkalmazott megközelítésmódjait: részben a tárgyiasság (és ezzel a lírai hermetizmus) problematikáját, valamint a test- és térpoétikai kérdések előtérbe helyezését. A közvetlen lírai személyességet korlátozó költői tárgyiasság és a megértés elé akadályokat gördítő hermetizmus szempontjából érdekes az életrajzi-történeti összefüggéseknek a felismerése Nemes Nagy költészetében. Domonkos István *Kormányeltörésben* című művének értelmezése ismét a nyelvet állítja a középpontba, s a szöveg nyelvi roncsoltságán keresztül jut el az idegenségtapasztalat és a költői megszólalás közösségi kontextusának a megfogalmazásáig, mely magában rejti a politikum szerepének megragadását is. A *Vers és kontextus* kötet utolsó tanulmánya a mai szlovákiai magyar irodalom egyik meghatározó, de a fiatalabb generáció kritikai recepciójában kevésbé méltányolt Cselényi László életművét mutatja be. Ebben az esetben tehát a tanulmány kötetbe emelése, az életmű jellegzetességeinek (utalás, montázs, szerialitás, intertextualitás stb.) elemző bemutatása Mekis D. János részéről figyelemre méltó rekanonizációs gesztusnak is tekinthető.

Az *Auctor ante portas* koncentráltabb anyagot nyújt az olvasója számára. A tanulmányok döntő többsége a 20. század első felének magyar irodalmával foglalkozik, ezen az epikatörténeti perióduson belül kifejezetten a személyes irodalom problematikájára koncentrálnak, s a vizsgált szövegeket pontosan elhelyezi az önéletrajziség világirodalmi tradíciójában Ágostontól Rousseau-n és Goethén keresztül a modern irodalomig. De – s ezt is fontosnak tartom kiemelni – ahogy Mekis D. János 2002-es kötetében külön nagyfejezet foglalkozik Garaczi Lászlóval, úgy vizsgálódásait az *Auctor ante portas*ban is a kortárs szövegekig viszi el (ezúttal Somlyó György 2001-es kötete, s *A „személyes irodalom” mint epikai hagyomány* című záródolgozatban Kertész Imre írásai), ezzel is demonstrálva a vizsgált tematika történeti folytonosságát. Másrészt viszont a kötet egyik érénye éppen az, ahogy megnyitja az autobiografikus olvasat műfaji és tematikus határait. A Babitscsal foglalkozó tanulmány *Az európai irodalom történetének és a Babits-regényeknek az együttolvassása* során kitér a magas és a populáris kultúra szembeállítására, s ennek során regisztrálja a tényt, hogy noha a költő világirodalmi nagyesszéje kifejezetten elitirodalmi szemléletet tükröz, regényeiben, például *A gólyakalifában* a populáris regiszter „alaktanitematikusan befolyása” kétségbevonhatatlan. A 20. század első felének nőirodalmát vizsgálva nem mulasztja el, hogy a feminista irodalomtudomány alaptörekvéseinek ellentmondásaira reflektáljon: „Amennyiben a nőírók műveit külön értelmezések, külön fórumok tárgyalják, könnyen kialakulhat egy olyan alternatív, de monolit kánon, mely fatális módon szimbolikusan megismétli az (éppen a feminista tudósok által leírt) történeti szegregációs műveleteket – még akkor is, ha éppen ellenkező szándék vezérelte is a kutatókat.” (AAP 54.) A Szerb Antal kapcsán felvetett nemzedék-problematika kifejezetten életrajzi alapozású kérdésfelvetést implikál, s az Ady-költészethez való viszony tárgyalásával szemléletesen írja le a két világháború közötti magyar irodalmi élet viszonyrendszerét. Ebben a több irányba nyitott diszkurzív közegben kapnak helyet a kifejezetten az önéletírás műfajaival, illetve műfaj történetével foglalkozó tanulmányok, Kassák *Egy ember életének* és Márai *Helyrajz* című írásának, valamint Somlyó György *Önéletrajzaimból* című kötetének értelmezése és azok a folyamatrajzok, melyek az önéletrajziség és az autobiográfia tradíciójának leírását adják a magyar epikatörténetben.

A fentebb már említett „sokféleségnek” van egy kevésbé pozitív olvasói tapasztalatra épülő jelentésvonatkozása is Mekis D. János könyveiben. Elsősorban a műfaji bizonytalanságokra gondolok itt. A kötetek szerkesztésmódja monografikus feldolgozást sugall:

mindkét kötetben folyamatos a lábjegyzetszámozás, a *Vers és kontextus*t a felhasznált irodalom listája zárja; időnként mégsem tudtam eldönteni pontosan, hogy tanulmányt (a szövegek döntő többsége feltétlenül az), szerkesztett konferencia-előadást (a korábbi recepcióra csak elvétve hivatkozó Kosztolányi-tanulmány estében éreztem ezt a *Vers és kontextus*ból) vagy éppen esszét (az *Auctor ante portas* kötetből a *Hadi-esztétika, termékeny nyelvzavar* című dolgozat) olvasok-e. De alkalmanként a gondolatmenet elkalandozása (például a Márai *Helyrajz*ról írt dolgozatban) és – a szerkesztetlenség látszatát keltve – a hivatkozási módok sokfélesége is zavaróan hatott.

A 2014-ben kiadott *Vers és kontextus* után Mekis D. János legújabb kötetének olvasója mégis azzal a sejtéssel ütheti fel a könyvet, hogy a címben elferdített latin mondás eredetijének történeti kontextusa és retorikája remélhetőleg nem ismétlődik meg, a kötetben nem valamiféle segélykiáltás hangzik fel, s nem közeleg semmilyen pun vezér, hogy feldúlja Rómát, azaz átvitt értelemben: a kortárs irodalomértés változatos és gazdag terepét. Éppen ellenkezőleg: az *Auctor ante portas*, csakúgy, mint az egy évvel korábbi könyv, meggyőző elméleti felkészültséggel és tiszteletre méltó tudásanyaggal megírt dolgozatai nem egy nagy (értelmezői) kultúra lerombolására, hanem eddig többé-kevésbé ismeretlen területek civilizálására vagy újrafelfedezésére vállalkoznak. Ha előzetesen így vélekedik a Mekis-kötet mintaolvasója, bizonytalansággal nem fog csalódni.